

ВАСЬКОВСЬКА Н. О.

аспірантка кафедри історії та теорії господарства
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
0artemida0@gmail.com

СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ З ПОЗИЦІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

В статті наведено та проаналізовано структуру господарської системи з використанням окремих принципів цивілізаційної парадигми. Розглянуто властивості господарської системи та функціональне призначення її структурних елементів на основі принципів системності та цілісності. Показано, що складністю в побудові господарської системи є дискретність її елементів, наявність емерджентних властивостей, а також вертикальних та горизонтальних зв'язків. Доведено, що функціонування господарської системи можливе лише з урахуванням збалансованої взаємодії всіх її структурних підсистем.

Ключові слова: господарська система, цивілізаційна парадигма, структура, цілісність, функція, системний аналіз.

ВАСЬКОВСКАЯ Н. О.

аспірантка кафедри історії та теорії господарства
ГВУЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
0artemida0@gmail.com

СТРУКТУРА ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ С ПОЗИЦИЙ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ПАРАДИГМЫ ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ

В статье приведена и проанализирована структура хозяйственной системы с использованием некоторых принципов цивилизационной парадигмы. Рассмотрены свойства хозяйственной системы и функциональное назначение ее структурных элементов. Показано, что сложность в построение хозяйственной системы лежит в дискретности ее элементов, наличии эмерджентных свойств, а также вертикальных и горизонтальных связей. Доказано, что функционирование хозяйственной системы возможно лишь на основе сбалансированного взаимодействия всех ее структурных подсистем.

Ключевые слова: хозяйственная система, цивилизационная парадигма, структура, целостность, функция, системный анализ.

VASKOVSKA N. O.

postgraduate student of economic history and theory department
SHEE «Kyiv Vadym Hetman National Economic University»
0artemida0@gmail.com

THE STRUCTURE OF ECONOMIC SYSTEM FROM THE POSITION OF CIVILIZATION PARADIGM OF SOCIAL SCIENCE

The article describes and analyzes the structure of economic system with using some principles of the civilization paradigm. There are considered the properties of the economic system and functional purpose of its structural elements based on the principles of consistency and integrity are. It is shown, that the complexity in building an economic system lies of the discrete elements, the presence emergent properties, as well as in the presence of vertical and horizontal connections. It is proved, that the functioning of the economic system is possible only when considering the balanced of interaction of all structural subsystems.

Keywords: economic system, civilization paradigm, structure, integrity, function, system analysis.

Постановка проблеми. Ефективність національної господарської системи в значній мірі залежить від збалансованості її складових та високого рівня цілісності. Тому вкрай важливими є дослідження структури господарської системи та шляхи забезпечення відповідності її складових. Особлива актуальність даного питання має місце для України, господарська система якої проходить складний шлях від складової народногосподарського комплексу СРСР до національної економічної системи.

В зв'язку з цим виникає необхідність пошуку підходів для обґрунтування збалансованої структури господарської системи та напрямків практичних дій з забезпечення її цілісності. Адже в науковій літературі представлено переважно описові варіанти структури, які базуються на традиційних методологічних підходах. Успішний аналіз структури стає можливим лише на засадах використання сучасної методології економічних досліджень, зокрема принципів цивілізаційної парадигми суспільствознавства.

Використання принципів цивілізаційної парадигми суспільствознавства в дослідженні господарської системи дозволяє здійснити її розгляд з нових методологічних позицій, що радикально відрізняються від традиційно запропонованих формаційною парадигмою. Адже остання, протягом багатьох десятиліть формуючи загальне уявлення про сутність господарської системи, не брала до уваги важливі соціально-культурні чинники розвитку людини. Саме тому, її обмеженість дає поштовх до формування нового уявлення про структуру, сутність та властивості господарської системи, але вже за допомогою використання методологічної інструментарію цивілізаційного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років проблема методології цивілізаційного аналізу привернула до себе увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Значний внесок у розвиток даної методології внесли Павленко Ю. В., Яковець Ю. В., Кузик Б. Н., Кримський Б. С., Пахомов Ю. М., Стюпін В. С. Проблему функціонування господарської системи на принципах цивілізаційної парадигми суспільствознавства досліджують такі видатні науковці, як Осіпов Ю. М., Степаненко С. В., Родіонова Л. А., Єрохіна Є. А.

Постановка завдання. В статті досліджується структура ринкової господарської системи на засадах цивілізаційної парадигми суспільствознавства з використанням принципів системності та цілісності.

Виклад основного матеріалу. Господарська діяльність виступає невід'ємною частиною суспільного життя. Саме в межах суспільства індивід намагається створити не тільки належні умови для свого подальшого існування, але й реалізувати свій потенціал та здібності. Сутність даного виду діяльності, з одного боку, розкривається у процесі виробництва матеріальних благ та послуг, а з іншого – господарство як певна цілісна система має складну структурну будову, яка містить в собі багатогранність проявів суспільного життя.

Осіпов Ю. М. у своїй праці «Досвід філософії господарства» зауважив: «Господарство – це сфера життєдіяльності людини, її взаємодія з природою, створення та споживання матеріальних благ... Господарство – матеріальний та духовний світ людини, її культура» [1, с. 124].

Саме потреба до життя є рушійною силою господарюючого суб'єкта, а його інтерес проявляється в задоволенні найбільш життєво необхідних потреб індивіда, серед яких можуть бути не лише суто матеріальні блага.

Як однієї з ключових підсистем суспільства, призначення господарської системи полягає, перш за все, в розв'язанні одного з ключових завдань – створення матеріальних благ та послуг з метою задоволення постійно зростаючих потреб окремого індивіда та суспільства.

Проблема вивчення сутності господарської системи є об'єктом дослідження багатьох науковців. Причому вибір методологічного підходу, на основі якого здійснюється дослідження господарської системи, має виключне значення, оскільки існування різних парадигм суспільствознавства зумовлює відповідно і різні підходи до пізнання сутності діяльності господарюючих суб'єктів та господарського життя взагалі.

На думку Маслоу В. Ф.: «Суть цивілізаційного підходу полягає в тому, що при дослідженні суспільних явищ в центрі уваги знаходиться не абстрактна людина як продуктивна сила у виробничих відносинах, а люди як носії даної епохи та осередок духовно-політичних та моральних цінностей» [2, с. 40].

Варто відзначити, що цивілізаційний підхід також дає можливість здійснити аналіз

внутрішніх зв'язків між історичними фактами та процесами. В центрі дослідження знаходиться розвиток людини, що є невід'ємною складовою еволюції суспільства і людства в цілому. При цьому аналіз виконується з позицій цілісності суспільства, єдності історичних витоків розвитку людства і цивілізаційних особливостей кожного суспільства [3].

Опираючись на цивілізаційний підхід процес дослідження того чи іншого об'єкту пізнання повинен розглядатись на основі використання сукупності принципів, серед яких слід відмітити наступні:

- об'єкт наукового аналізу розглядається з позицій системності як складова більш широкого об'єкта;
- об'єкт є цілісним утворенням;
- вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складову здійснюється через організацію взаємодії між ними;
- причини розвитку будь-якого об'єкта полягають не лише у зовнішньому впливі, але й у внутрішніх рушійних силах, притаманних йому як дія, саморух і саморозвиток об'єкта;
- взаємообумовленість та взаємозалежність складових цілісного об'єкта наукового аналізу знімає проблему пошуку першопричини його розвитку [4, с. 35–37].

В теоретико-методологічному аналізі застосування даних принципів полягає в тому, щоб об'єкт дослідження вивчати як систему. На думку Стьопіна В. С. :«Системне дослідження об'єкта дозволяє, перш за все, виявити цілісність досліджуваної системи, її зв'язки з оточуючим середовищем, аналіз в рамках даної системи властивостей складових її елементів та взаємозв'язків між ними» [5].

Лівшиц В. Н. наголошує: «Об'єкт дослідження, який вивчається як система повинен мати чотири основні складові: цілісність та подільність; наявність стійких зв'язків між елементами системи; інтегрованість та наявність організації» [6, с. 9].

Складність дослідження господарської системи полягає також в її побудові: а) у внутрішній дискретності її підсистем, кожна з яких є також самостійною підсистемою з власною структурою зі спільними та індивідуальними особливостями, у поєднанні диференціації та інтеграції, коли визнають об'єктивну необхідність поділу конкретної системи на частини з подальшою їх інтеграцією у цілісність, що має нову якість; б) в існуванні емерджентних властивостей, які визначають загальні цілі, цінності, способи дії, мають генетично-історичне і духовно-культурне змістовне наповнення; в) у системі зв'язків: горизонтальних між окремими складовими й елементами цілісної системи та вертикальних між елементами різних сфер суспільства, характер яких залежить від багатоаспектності їх функціонування [7, с. 115–116].

Ерохіна Є. А. зазначає: «З позицій системного аналізу до властивостей системи відносять цілісність, ієрархічність та інтегративність. Цілісність – це загальносистемна властивість, що полягає в зміні будь-якого елемента системи на всі інші її елементи і призводить до зміни системи в цілому, та навпаки, будь-яка зміна системи позначається на всіх її компонентах; вона також означає перетворення елементів, що входять в систему, відповідно до її природи. Ієрархічність системи полягає в тому, що вона може бути розглянута як елемент системи вищого порядку, а кожен її елемент, в свою чергу, виступає як система. І нарешті, інтегративність являє собою наявність у системі властивостей, які відсутні у її елементів та навпаки елементів, наділених властивостями, що не притаманні системі» [8].

Отже, однією з особливостей цивілізаційного аналізу є використання принципу системності у науковому дослідженні. В такому аспекті, зазвичай суспільство виступає як система, тобто комплекс взаємопов'язаних елементів, які утворюють цілісність з притаманними їй ознаками, серед яких основними є організованість, наявність інтеграційних властивостей та функцій, спільна мета, саморозвиток, здатність відтворювати відсутні складові, стійкість і стабільність. Цей комплекс становить особливу єдність із зовнішнім середовищем і є елементом більш високого порядку. Всі елементи суспільної системи, такі як політична, духовно-культурна, соціальна та господарська, у свою чергу, виступають як підсистеми більш низького порядку.

Господарську систему варто розглядати як елемент суспільної системи, що на певному етапі її історичного розвитку відносно відокремився та функціонує самостійно. Інші підсистеми суспільства виступають як компоненти зовнішнього середовища, що впливає на структуру та функціонування господарської системи.

Господарство є підсистемою суспільства, а її цілі полягають у створенні благ та послуг для забезпечення суспільних потреб. Поряд з цим на цілі господарської системи впливають і внутрішні чинники – необхідність збереження її цілісності та забезпечення подальшого розвитку. Тобто цілі господарської системи формуються в результаті узгодженості зовнішніх та внутрішніх факторів і зводяться до забезпечення зростаючих потреб суспільства при збереженні структурної цілісності та підвищення стійкості зв'язків і відносин між суб'єктами, що її утворюють.

Цілісність господарської системи є важливою характеристикою, що відображає рівень збалансованості всіх елементів системи. Вона являє собою не стан, а процес взаємної відповідності складових, що змінюються [4, с. 32].

Підсистеми являють собою відокремлені частини системи, які виділяються за якою-небудь підставою (ознакою), яка має власну мету та носить підлеглий меті системи характер. Особливого значення набуває дослідження динаміки функціонування елементів системи, в результаті якого не тільки виявляються, але й змінюються властивості системи, що відображають її внутрішній потенціал і результати взаємодії із зовнішнім середовищем. Умови та ресурси зовнішнього середовища також еволюціонують, здійснюють вплив на систему та її розвиток.

Досліджуючи роль функцій в системі, Єрохіна Є. А. наголошує, що функція задається системі ззовні і показує, яку роль дана система виконує по відношенню до більш високої системи, у яку вона включена складовою частиною поряд з іншими системами та виступає для неї середовищем. Це положення дає дуже важливі наслідки. По-перше, будь-яка зміна функції, вироблена середовищем, викликає зміну функціонування системи, а це призводить до зміни структури системи та її зв'язків, які можуть відбуватись як у напрямі регресу, так і в напрямі прогресу. По-друге, з ускладненням функції в межах старої будови відбувається диференціація, яка в майбутньому може викликати відокремлення нової частини, тобто розвиток системи. Саме те, що функція визначає структуру, функціонування та розвиток системи, дає підставу говорити про неї як про головний системоутворюючий фактор.

Важливе значення також має питання про співвідношення функції та цілі системи, тим більше, що нерідко мета і функція або ототожнюються, або підпорядковані меті. За визначенням функція відображає призначення системи, її роль в середовищі і є об'єктивно обумовлена середовищем; мета, навпаки, висловлює внутрішні потреби системи, що має внутрішній блок управління, отже, про ототожнення мети і функції підпорядкування одного іншому мова йти не може. При цьому значна роль належить функції, оскільки саме від неї залежить можливість самого існування системи [8].

Опираючись на побудову структурних елементів суспільства господарська система має чотири підсистеми, за якими закріплено чотири функції, а саме функція цілепокладання, адаптації, відтворення та інтеграції.

Кожна підсистема виконуючи своє призначення (мету) перебуває у процесі взаємодії з іншими підсистемами, що впливають на створення адекватних умов для цілісного існування господарської системи. До того ж важливе значення тут відводиться саме функціям даних підсистем, оскільки від них залежить належне функціонування тієї чи іншої підсистеми. Завдяки взаємодії різних елементів, які мають свою роль та місце в центрі будь-якої системи та їх консолідації, відбувається реалізація принципів системності та цілісності.

Так, цільова функція пов'язана з діями економічного центру щодо встановлення та забезпечення суспільного статусу економічного індивіда. Вона реалізується за допомогою дій верховної економічної влади, насамперед, через установа певних форм власності, закріплення її особливостей в сукупності правочинів власників та забезпечення їх дотримання. Реалізація цільової функції відбувається в межах економіко-політичної підсистеми.

Відтворювальна функція – центральне місце в ній займає рух створених благ і послуг від однієї галузі до іншої. Вона спирається на розвинену структуру виробничої сфери, на економічні зв'язки між її рівнями, що виникають в процесі руху створених благ та послуг. Даній функції відповідає соціально-економічна підсистема і сприяє забезпеченню відтворення та суспільного розвитку індивіда.

Що стосується інтеграційної функції, то вона пов'язана з об'єднанням усіх складових у певну цілісність. Реалізується у процесі організації системи через дії економічного центру зі створення умов для розгортання субординаційних та координаційних зв'язків між елементами системи. В господарській системі дану роль бере на себе підсистема обміну.

Суть адаптаційної функції пов'язана з формуванням потенціалу, можливостями пристосування до змін у навколишньому середовищі та проявляється у розвитку системи. Її основу становлять процеси постійної та всебічної диференціації. Забезпечення даної функції відбувається в межах виробничої підсистеми [4, с. 146–150].

Висновки. Господарська система виступає одним з системоутворюючих елементів системи більш високого порядку – суспільства. Дослідження структури господарської системи на принципах цивілізаційної парадигми дозволяє встановити наступні структурні складові господарської системи: політико-економічна підсистема (функція цілепокладання), соціально-економічна підсистема (функція відтворення), виробнича підсистема (функція адаптації), підсистема обміну (функція інтеграції).

Забезпечення ефективного функціонування господарської системи можливе лише за рахунок взаємодії всіх її структурних елементів. На практиці така взаємодія, перш за все, повинна проявлятися в формуванні адекватних дій економічної влади, тобто держави, розвитку виробничої системи, соціально-економічних інститутів тощо.

Вивчення структури господарської системи допомагає зрозуміти, яким чином відбувається реалізація зв'язків та процесу взаємодії її структурних компонентів, а також формує загальне уявлення про потреби та інтереси суб'єктів економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Осипов Ю.М. Опыт философии хозяйства. Хозяйство как феномен культуры и самоорганизующаяся система / Осипов Ю.М. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 382 с.
2. Маслов В.Ф. Цивилизационный подход к историческому процессу / В.Ф. Маслов // Вопросы философии. – 2010. – № 7. – С. 40–46.
3. Опанасенко В.М. Цивілізаційний підхід в дослідженні генези господарської діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_NMIV_2009/Istoria/41039.doc.htm
4. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : [монографія] / Степаненко С.В. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
5. Степин В.С. Теоретическое знание / Степин В.С. – М., 1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.sibsutis.ru/.../2835_magistratura.stepin._teoreticheskoe_znanie.pdf
6. Лившиц В.Н. Основы системного мышления и системного анализа / Лившиц В.Н. – М. : Институт экономики РАН, 2013. – 54 с.
7. Родіонова Л, Родіонов А. Цивілізаційні виміри економічних систем / Л. Родіонова, А. Родіонов // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2012. – Вип. 17. – С. 113–119.
8. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход [Електронний ресурс] : [монографія] / Ерохина Е.А. – Томск : Изд-во ТГУ, 1990. – 160 с. – Режим доступу : <http://ek-lit.narod.ru/eroh/1-1.html>